

EDUARD GOMBÁR – LUKÁŠ PECHA: DĚJINY IRÁKU

EDUARD GOMBAR – LUKAS PECHA: THE HISTORY OF IRAQ

NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY, PRAHA, 2013, 701 PP. ISBN 978-80-7422-249-8

*Karol R. Sorby*¹

V dlhoročnom úspešnom edičnom projekte „dějiny států“ nakladatel'stva Lidové noviny v Prahe vyšlo v novembri 2013 historické dielo týkajúce sa dejín Iraku. Býva pravidlom, že diela, ktorých napísanie – na rozdiel od prekladov kníh zo zahraničia – bolo zverené popredným domácim špecialistom, lepšie vystihujú predstavy a potreby českého (aj slovenského) čitateľa. Ako uvádzajú autori, nížina medzi riekami Eufrat a Tigris sa už v praveku stala dejiskom zásadných transformácií, ktoré postupne viedli k vytvoreniu vyspelej civilizácie a výrazne ovplyvnili neskorší vývoj celého regiónu. Aj táto civilizácia, ktorej životnú os tvorili rieky, podobne ako iné civilizácie (Čína, India, Egypt), má jednu z najdlhších súvislých histórií na svete, siahajúcu až k samotnému prahu ľudských dejín. Podobne ako v Egypte vzniklo písmo, ktoré bolo vizuálnym zachytením hovoreného slova, písmo hieroglyfické, aj v Mezopotámii vznikol dômyselný písomný systém, ktorý spočiatku slúžil iba na vedenie bežného účtovníctva, ale neskôr sa ním mohli zaznamenávať a odovzdávať aj zložité abstraktné myšlienky. Autormi tohto monumentálneho historického diela sú daja vynikajúci českí orientalisti-historici, odborník na starovekú Mezopotámiu PhDr. Lukáš Pecha, PhD zo Západočeskej univerzity v Plzni a arabista prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc., súčasný riaditeľ Ústavu Blízkeho východu a Afriky Karlovej univerzity. Kniha má okrem dodatkov takmer šesťsto strán textu a je rozdelená na štyri časti.

¹ doc. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc. Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 85235 Bratislava, e-mail: karol.sorby@euba.sk.

Autor je vedúcim Katedry medzinárodných politických vzťahov na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave a významný slovenský arabista s dlhoročnou praxou v diplomatických službách.

Prvú časť v rozsahu dvesto strán, zaoberajúcu sa obdobím praveku a staroveku, vypracoval Lukáš Pecha. Autor sa zaoberá obdobím vzniku a rozvoja mestských štátov v Mezopotámii, ktorému vtisli pečať Sumeri. Politické zjednotenie v širšom rozsahu sa dosiahlo tak, že jeden mestský štát nastolil svoju hegemoniu nad inými. V dejinách Sumeru sa to stalo v 24. storočí pred Kr., keď si vládca mesta Umma podrobil všetky ostatné sumerské mestské štáty a uzavrel tým zjednotenie južnej Mezopotámie. Politické zjednotenie spoločnosti navyknutej žiť v pluralistickom rámci mestských štátov nebolo len záležitosťou vojenskej sily. Vyžadovalo prispôsobenie vnútornej sociálnej a politickej štruktúry a vhodné náboženské krytie. Nasleduje akkadské obdobie, ktoré trvalo vyše dvesto rokov. Akkadovia sú prvou známou väčšou vlnou semitského prisťahovalectva do civilizovanej Mezopotámie. Okolo roku 2300 akkadský kráľ Sargon I. porazil Sumerov a začlenil ich konfederáciu do vlastnej väčšej ríše (s. 51). Autor presvedčivo dokumentuje príčiny, prečo sa sila dynastie vyčerpaná až dospela k zániku. Po nej asi sto rokov vládla dynastia z Uru a v tom období bola integrácia Sumerov a Akkadov dokončená. Sumerský jazyk sa síce naďalej používal na liturgické účely, ale akkadčina sa stala všeobecne používaným jazykom v celom okruhu sumersko-akkadskej ríše, používali ho dokonca aj susedné štáty ako spoločný dorozumievací prostriedok.

Na začiatku druhého tisícročia pred Kr. začali do Mezopotámie prenikať semitskí Amorejci, ktorí sa tam usadzovali a preberali sumersko-akkadskú kultúru a spôsob života. Akkadské mesto Babylón sa za najvýznamnejšieho vládcu dynastie Chammurabiho stalo centrom novej mezopotámskej integrácie. V súvislosti s týmto vládcom autor výstižne uvádza, že sa do dejín zapísal nielen dobyvateľskými úspechmi, ale predovšetkým svojím zákonníkom, ktorý je najlepšie dochovaným právnickým dielom starovekej Mezopotámie (s. 96). Od polovice druhého tisícročia do roku 600 pred Kr. bola Mezopotámia bojiskom troch hlavných národov používajúcich klinové písmo, Babylončanov na juhu, Asýrčanov na severe a Elamitov na východe. Autor čitateľa s istotou prevádza spleťou národov, štátov a kultúr, ktoré sú pre neho nové, lebo informácie o staroveku sú v rámci stredoškolského učiva veľmi stručné.

Najväčší podiel na celom diele má prof. Gombár, autor druhej, tretej a štvrtej časti práce. Druhá časť týkajúca sa stredoveku sa vyznačuje moderným prístupom. Autor pred arabské obdobie netradične zaradil dejiny perzskej dynastie Sásánovcov, ktorá od tretieho do šiesteho storočia ovládala aj Mezopotámiu. Mezopotámia bola hospodársky najvýznamnejšou časťou ríše, a preto bola arénou zápasu medzi vtedajšími veľmocami Rímskou (neskôr Byzantskou) ríšou a Perzskou ríšou a vtedy sa formovali aj prvé štáty arabských dynastií, ktoré uľahčili úspech prvej vlny arabsko-islámskej expanzie v prvej polovici siedmeho storočia (s. 202). Autor netradične pristupuje aj k spracovaniu obdobia po vzniku islámu tým, že mimoriadnu pozornosť venuje kmeňovým vzťahom, ktoré v arabských spoločnostiach hrajú nezanedbateľnú

úlohu až do dnešných dní. Kmeňová príslušnosť zohrala významnú úlohu nielen za života proroka Muhammada, ale aj vo vývoji islámskeho kalifátu či už išlo o obdobie štyroch „správne vedených“ kalifov (632 – 660), alebo o dynastické kalifáty Umajjovcov a Abbásovov (661 – 1258).

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že autor sa venuje výkladu dejín celej islámskej ríše, ale treba si uvedomiť, že územie dnešného Iraku bolo integrálnou súčasťou tejto ríše a správne predpokladá – na základe svojej dlhoročnej pedagogickej činnosti – že bez pochopenia širších súvislostí sa ťažko možno orientovať v náboženských (sunniti a šíiti), resp. v problémoch spolužitia muslimov s inými náboženstvami a etnikami. Treba vyzdvihnúť skutočnosť, že autor sa podrobne zaoberá aj kultúrou v stredovekom Iraku ako aj rozvoju arabskej vedy a filozofie, arabskej jazykovedy, islámskej historiografii a geografii.

V tretej časti nazvanej „Moderný Irak“ nás prof. Gombár uvádza do Iraku polovice 18. storočia a zdôrazňuje, že geopolitické postavenie oblasti sa menilo v súvislosti s dramatickým vývojom medzinárodných vzťahov (s. 367). Víťazstvo vojsk Kataríny II. nad osmanskou armádou v roku 1774 vyvolalo vznik medzinárodného problému nazvaného „Východná otázka“, ktorý sa skončil až pádom Osmanskej ríše po prvej svetovej vojne. Na základe širokých znalostí nielen v oblasti dejín, ale aj medzinárodných vzťahov, autor približuje vývoj od vypuknutia prvej svetovej vojny až do vstupu Iraku do Spoločnosti národov v roku 1932. Podrobne sa venuje nielen vojenským operáciám na Blízkom východe, ale aj otázkam zákulisnej diplomacie a tajným zmluvám, ktoré ovplyvnili osudy Arabov po vojne. Následne opisuje formovanie moderného Iraku ako konštitučnej monarchie, viaceré britské pokusy o vnútenie Iraku nerovnoprávnej spojeneckej zmluvy, a to všetko na pozadí konštituovania novej irackej štátnosti, ktorá predtým neexistovala.

Do tejto časti patrí aj výklad dejín irackej monarchie v rokoch 1932 – 1958. Prof. Gombár bezpečne vedie čitateľa cez dôležité udalosti tých čias. Smrť kráľa Fajsala I. pripravila Irak o o skúseného a uznávaného panovníka, ktorého jeho dvadsaťjedenročný syn sotva mohol rovnocenne nahradiť. V pohnutých časoch sa posilnilo postavenie armády, ktorej dôstojnícke kádre neoslovovala liberálna demokracia, ale autoritatívny režim Mustafu Kemala Atatürka v Turecku. V Iraku sa na jeseň roku 1936 uskutočnil prvý vojenský prevrat na Blízkom východe. Napriek tomu, že režim prevratu nevydržal ani rok, ďalej posilnil úlohu armády v spoločnosti. Na politickej scéne sa odohrával zápas medzi probritskými a vlasteneckými politikmi, ktorý vyvrcholil neprirodzenou smrťou mladého kráľa Gháziho v apríli 1939. Po tejto udalosti sa štyria vedúci veliaci dôstojníci prevzali rozhodujúcu úlohu v armáde a odmietli podporovať politiku bezvýhradnej podpory Britov. To viedlo v máji 1941 k ozbrojenej zrážke s Britmi, porážke vlasteneckých síl a novej britskej okupácii Iraku. Povojnový politický vývoj bol poznamenaný tvrdou probritskou a protifudovou politikou, ktorej výrazným predstaviteľom bol mnohonásobný predseda vlády Núrí as-

Saíd. Koniec tomuto „čiernemu režimu“ urobila zasa armáda ozbrojeným prevratom v júli 1958, ktorý zvrhol monarchiu a nastolil republiku (s. 447). Aj v tejto časti sa zainteresovaný čitateľ dozvie nové skutočnosti týkajúce sa demografického vývoja moderného Iraku, jeho hospodárskych problémov ako aj kultúry a duchovného života.

V poslednej, štvrtej časti práce nazvanej „Súčasný Irak“, sa autor venuje historickému výkladu obdobia od roku 1958 po súčasnosť. Táto časť je rozdelená do niekoľkých etáp. Diktatúra Abdalkaríma Qásima netrvala ani päť rokov a bola krvavo ukončená povstaním zorganizovaným vedením strany Baas. Pri moci sa strana neudržala ani rok a bola nahradená vojenskou diktatúrou Abdassaláma Árifa a potom jeho brata Abdarrahmána. V ďalšej etape autor rozoberá ďalší baasistický prevrat v júli 1968 pod vedením Ahmada al-Bakra a sleduje ako v jeho tieni rástla moc Saddáma Husajna. V tomto období došlo k znárodneniu ropného bohatstva, ale na vývoj spoločnosti negatívne ovplyvňovala kurdská otázka a spory s Iránom. V lete 1979 Saddám Husajn prinútil svojho predchodcu abdikovať a sám sa stal prezidentom republiky. Jeho diktatúra bola poznačená osemročnou nezmyselnou vojnou s Iránom, z ktorej Irak vyšiel ako víťaz vďaka masívnej pomoci Západu. V ďalšom období Saddám Husajn precenil svoje postavenie a okupáciou Kuvajtu vyvolal krízu v Zálive, ktorá sa skončila porážkou irackej armády a uvalením sankcií OSN na Irak, ktoré trvali dvanásť rokov. Pod nepotvrdenou zámienkou, že Irak vlastní jadrové zbrane sa v marci 2003 uskutočnila americko-britská invázia do Iraku s následnou vojenskou okupáciou, ktorá trvala až do decembra 2011. Užitočným doplnkom tejto časti je aj kapitola nazvaná „Česko-iracké vzťahy“. Prof. Gombár vo svojom podaní skĺbil problémy súvisiace s vnútorným vývojom (o. i. modernizácia, sekularizácia a nacionalizmus, islamizmus) v skúmaných obdobiach so zahraničnopolitickými otázkami ovplyvňujúcimi vývoj (politika európskych mocností a neskôr supervelmocí USA a ZSSR) do plynulého a vyváženého textu.

Dobrou pomôckou sú aj „Dodatky“, ktoré obsahujú základné štatistické údaje, chronologický prehľad významných udalostí, genealógiu vládcov a prehľad predstaviteľov štátu, jazykovú poznámku, zoznam máp a register. Bibliografía, hoci je označená ako výberová, poskytuje rozsiahly zoznam prameňov a literatúry, čo svedčí o mimoriadne širokom zábere autorov a je pre prípadného záujemcu spoľahlivým vodidlom v relevantných dostupných i ťažšie dostupných dielach. Aj keď syntetické dielo tohto druhu nemôže dať odpoveď na každú otázku, ktorú môže vnuknúť, dáva jasné východiská pre ďalšie štúdium. Práca napriek svojmu veľkému rozsahu – ved' ide o prehľadný výklad dejín Iraku v období vyše päťtisíc rokov vývoja – je rozčlenená premyslene a logicky do tridsiatich štyroch kapitol. Je to nepochybne výsledok úspešnej symbiózy pedagogickej a vedeckej činnosti obidvoch autorov. Vďaka kratším i dlhším pobytom na Blízkom východe sa u nich zreteľne prejavuje aj dôverná znalosť reálií skúmanej oblasti. Vo svojej erudovanej a dobre vyargumentovanej práci

založenej na neobyčajne širokej pramennej báze, autori úspešne vedú svojho čitateľa spleťou množstva zložitých historických udalostí k získaniu spoľahlivého prehľadu o historickom vývoji Iraku, ktorý napriek svojej geografickej blízkosti k Európe, nie je pre nášho čitateľa príliš známy. Práca svojou úrovňou a spracovaním sa určite zaradí medzi fundamentálne diela českej historiografie.